

**В. Коломієць, к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

НА ТЕАТРАЛЬНИХ СТЕЖКАХ: ТАРАС ШЕВЧЕНКО-ДРАМАТУРГ

Розглядається творчість Т. Шевченка-драматурга, зокрема його ранні проби пера, а також драма "Назар Стодоля", сценічна історія цієї п'єси.

Ключові слова: *драматичний жанр, історичне минуле, тематичний зміст, сценічна історія, історичні постаті, фольклорна традиція.*

Рассматривается творчество Т. Шевченко-драматурга, в частности его ранние произведения, а также драма "Назар Стодоля", сценическая история этого произведения.

Ключевые слова: *драматический жанр, историческое прошлое, тематическое содержание, сценическая история, исторические образы, фольклорная традиция.*

The article observes the works of Taras Shevchenko as a dramatist, namely his early essays, drama "Nazar Stodolya", and the latter's stage history.

Key words: *drama genre, historical past time, thematic sense, stage history, historical persons, and folk tradition.*

Тарас Шевченко звертався до драматичного жанру дуже часто, що походило з самої природи його поезії, об'єктом якої було зображення трагічних сторінок народного життя. Переважна більшість його поем мають у собі ознаки драматичних творів, у них

спостерігається наявність монологів та діалогів. Цілковито завершені драматичні сцени, окреслені типи-персонажі спостерігаються в "Гайдамаках", "Великому льоху", "Відьмі", "Сотнику", "Мар"янічерниці", "Неофітах" тощо.

У 1841 році Т. Шевченко друкує поему "Гайдамаки", що є, по суті, першою спробою української драми в українській літературі. Йдучи за історичними та фольклорними джерелами, поет правдиво відтворює картини героїчної боротьби народу за своє національне й соціальне визволення.

В розділі "Свято в Чигирині" автор переходить до драматизації дії. Ми знаходимо тут цілісну картину, драматичну сцену, в якій автор підкреслює, що рушійною силою народного повстання було селянство й низове козацтво.

Козацьку старшину більше цікавить питання: хто очолить повстання, кого оберуть ватажком? Від цього залежатиме, якого розмаху набере повстання, в яке річище можна буде скерувати повстанців. Гайдамаки й запорожці просять кобзаря заспівати:

Гайдамака. Та не голосно, щоб не почувла старшина.

Запорожці. А що нам старшина? Почує, так послухає, коли має чим слухати, та й годі. У нас один старшина – батько Максим...

[1, 98].

Перу Т. Шевченка-драматурга належить кілька п'єс: з його першої драми "Невеста", написаної в 1841 році, збереглася лише "Песня караульного у тюрмі". В одному з листів поета до Г. Квітки-Основ'яненка знаходимо лише згадку Т. Шевченка про те, що він написав драму "с украинского простого быта" – "Слепая красавица", з історичної ж драми "Никита Гайдай" зберігся лише невеликий уривок.

Протягом усієї своєї творчості поет цікавився історичним минулим і змальовував його в низці своїх творів, щоправда, не всі вони дійшли до нас. Так, нічого невідомо, крім назви, про його драму "Данило Рева". За свідченням П. Селецького, Т. Шевченко мав твердий намір створити лібрето до опери "Мазепа".

Єдиний твір, що дійшов до нас повністю, – це драма "Назар Стодоля", проте вже в першій драматичній спробі – драмі "Никита Гайдай" Т. Шевченко порушив животрепетну проблему – взаємодія особистого і суспільного. Розвиваючись, ця проблема поступово

трансформується у стержневу проблему всієї історичної драматургії – людина і народ, людина й історія, поступово модифікувались у проблему усвідомленої відповідальності ліричного героя за історичну долю свого народу.

Так, Микита Гайдай поспішає виконати свій патріотичний обов'язок везе послання Богдана Хмельницького до польського короля Владислава IV, в якому повідомляється про нечувані злочини шляхти в Україні. Микита вірить у справедливість польського короля, його допомогу.

Тематично зміст драми "Микита Гайдай" перекликається з романтичною поемою К. Рилєєва "Войнаровский". З приводу цього дослідник В. Івашків пише: "Основний пафос патріотичних почуттів Микити Гайдая й Войнаровського полягає у концепції єдності любові до вітчизни і жінки, причому герої задля високих, загальнопатріотичних цілей нерідко жертвують своїм особистим щастям" [2, 65].

Наступним кроком на шляху драматичної майстерності стала драма "Назар Стодоля", яка була створена для Александрійського театру російською мовою, але дійшла до нас не в первісному оригіналі, а в перекладі самого автора на українську мову. Рукопис п'єси після публікації на сторінках "Основи" за 1862 рік теж втрачено. За свідченням П. Руліна, "«Назар Стодоля» написав був Т. Шевченко 1843 року «по-московському», 1844 ж під впливом, очевидно, грандіозного успіху Щепкінового в українських ролях, переклав українською мовою" [3, 65].

Невдовзі після цього з'являється кілька перекладів п'єси Т. Шевченка російською мовою, про що повідомлялось у львівській "Правді": "«Биржевые новости» пишуть, що у Москві зроблено переклад на великоруську мову «Назара Стодоли» Шевченка, до його вже готові музичні номери, що незабаром ся драма буде поставлена на сцені театру Московського. Се ще один примір, як цінять у Великоросії твори Шевченка і українську музику у стид нашим псевдоруським рутенцям" [4, 31].

Проте п'єсі не судилось тоді побачити вогні рампи, лише наприкінці 1877 року п'єсу було поставлено разом з "Каменным гостем" О. Пушкіна в бенефіс актриси Федотової. Театральна критика прихильно зустріла виставу "Назара Стодоли" на московській сцені, проте п'єса Т. Шевченка у невдалому російському

перекладі довго не втрималась на російській сцені. "П"єсу виставлено було всього двічі, – пише П. Рупін. – Навряд чи могла вона і стилем, і сюжетом своїм конкурувати з тими п"єсами, що стояли ближче до російського театру і до вимог сучасної публіки, і виставлялися в Москві. Перед нами, – продовжує критик, тільки епізодичний виступ українського театру на сцені столичного російського театру, яких було чимало протягом ХІХ віку. Здається, завжди характерне було те, що на не довгий час з"являлись вони на кону, і що мало чим нагадували вони українське дійсне життя" [5, 109].

Події, змальовані в драмі "Назар Стодоля", відбуваються у ХVІІІ ст., проте це драма не історична у повному розумінні цієї жанрової форми, бо в ній відсутні конкретні історичні постаті, засвідчені в історії події, а змальовані соціально-побутові відносини, притаманні козацькому середовищу. "Щодо теми й сюжету, – відзначає дослідник З. Мороз, – "Назар Стодоля" має деяку схожість з "Наталкою Полтавкою" Котляревського (намагання розлучити дівчину з коханим і примусово одружити її з старим та багатим нелюбом), але Шевченко глибше розкрив антагонізм між багатими і бідними, різкіше протиставив одних другим" [6, 149].

У "Назарі Стодолі" простежуються романтичні тенденції та ідеї, виражені перш за все через героїко-романтичний тип особистості (Назар Стодоля, Гнат Карий), а також через введення сцен місцевого колориту (вечорниці, сватання).

Своїми витокami названі романтичні елементи сягають у фольклорну традицію – до українських народних дум та історичних пісень. "Назар Стодоля" – це перший в українській літературі твір, в якому так влучно загострено соціальний конфлікт. Безперечно, що Т. Шевченко був добре обізнаний з російською театральною культурою, про що знаходимо згадки та відгуки в його "Щоденнику", російських повістях та в епістолярній спадщині. Так, сатиру М. Гоголя він вважав розумною, благородною, гру М. Щепкіна – чарівним видінням, петербурзьку оперу – чарівницею. Показовим у цьому плані є твердження І. Франка про знайомство поета із сучасною російською суспільною думкою: "Неможлива річ, – писав критик, – аби Шевченко, живучи під той час у Петербурзі, і не мав також захопитися тою великою хвилею поступового руху, аби його гаряча, молода душа не повернулася також у новім напрямі...

Майже кожний його новий твір – се крок наперед по тій дорозі" [7, 11].

Таким кроком на шляху творчої еволюції Т. Шевченка і була драма "Назар Стодоля", в якій автор створив яскравий образ романтичного героя, який намагається захистити своє право на щастя.

Драма Т. Шевченка "Назар Стодоля" користувалася й користується блискучим сценічним успіхом завдяки життєвій правдивості і художній простоті. У 80-х роках, коли на культурну арену України виходить театр корифеїв, з виступом таких акторських і режисерських сил, як І. Тобілевич, М. Кропивницький, М. Старицький, М. Садовий, П. Саксаганський, М. Заньковецька, "Назар Стодоля" разом з "Наталкою Полтавкою" з успіхом виставляються в багатьох містах України, в Петербурзі, Москві, Воронежі, Мінську, Варшаві, Курську та багатьох інших.

Зауважимо, що не лише драма "Назар Стодоля" користувалась сценічним успіхом. У 1920 році, на Шевченківські дні, Лесь Курбас поставив у театрі імені Т. Г. Шевченка свою інсценізацію "Гайдамаків", яка мала в художньому плані форму експерименту.

В сезоні 1923–1924 року в Одеській майстерні "Березоля" під керівництвом С. Бондарчука з'являється вистава "Царі" за творами Т. Шевченка, поставлена режисером Г. Долиною. Кількома роками раніше (1920) П. Коваленко здійснив на сцені театру М. Садовського інсценівку творів Т. Шевченка під назвою "Думи", поставлену в дні роковин поета. Зміст і форма постановки були такі: із затемненої зали чувся музичний вступ жалібного маршу М. Лисенка, після чого вступав невидимий хор, співаючи:

Вмер батько наш та й покинув нас...

Після співу з темряви було чути Шевченків голос:

*І оживу,
І душу вольную на волю
Із домовини воззову,
Воскресну нині! Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвеличу*

*Малих отих рабів німих,
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово...*

Темрява танула, світлішало і в глибині, на всю ширину сцени, поставав розріз великої степової могили. Вгорі на ній сидів Тарас Шевченко, задумливо схиливши голову; внизу, теж у глибині, посередині, кобзар з кобзою, біля нього дівчата. На першому плані ліворуч, з-за крутого бережка визирала молоденька русалонька... Далі – Катерина з дитиною на руках... в самій глибині на підвищенні була дівчина, що потім стала тополею. Праворуч на першому плані стояв Гонта, опустивши голову й дивлячись на трупи дітей, що лежали перед ним, накриті киреєю; в руках у Гонти блищав ніж. Трохи глибше видно було Залізняка з шаблею в руці. А в самій глибині на підвищенні стояв Ярема з косою, прив'язаною до косовища, як спис. Уся картина являла собою єдиний монументальний скульптурний ансамбль, витриманий у сірому кольорі. Кожна постать оживала тільки тоді, коли промовляла, а до цього й після – всі були непорушні.

У тканину інсценівки було вплетено декламацію Шевченкових поезій, сольні та хорові співи й музику – музичний вступ до опери М. Аркаса "Катерина". Закінчувалась інсценівка співом кантати К. Стеценка "Орися ти, моя ниво". Як згадує П. Коваленко, "вся сцена освітлювалася різнокольоровим світлом, надаючи фіналу радісних, веселих барв. Постановку цю глядачі сприймали дуже добре. На той час вона видавалася своєю формою чимось новим, незвичайним" [9, 138].

Творче життя Т. Шевченка мало величезний вплив на розвиток вітчизняної культури. Він став також активним діячем українського театрального мистецтва, бо любив театр, часто відвідував вистави, сам працював у жанрі драматургії, а його численні поетичні твори мають риси драми і виставлялись провідними театрами не тільки України, а й всього слов'янського світу. Його драма "Назар Стодоля" увійшла до золотого фонду світової драматургії і стала окрасою українського театрального мистецтва.

1. *Шевченко Т.* Твори у 2-х томах. – Т. 1. – К., 1949. 2. *Івашків В.* Українсько-романтична драма. – К., 1990. 3. *Рулін П.* Шевченко і театр // Шевченко та його доба. – К., 1990. 4. *Правда.* – Львів, 1874. 5. *Рулін П.* До сценічної історії "Назара

Стодолі" // Україна. – 1925, зб. 1. 6. *Мороз З.* На позиціях народності. – Т. 1. – К., 1971. 7. *Франко І.* Твори у 20-ти томах. – Т. 17. – К., 1995. 8. *Рулін П.* Український драматичний театр за 15 років Жовтня // *Рулін П.* На шляхах революційного театру. – К., 1972. 9. *Коваленко Л.* Шляхи на сцену. – К., 1964.